

Κумани

Summary :

Κумани су народ турског порекла, средином 11. столећа дошли су из Азије и у степама источне Европе почели су полако да смењују етнички сродне Печенеге. Крајем 11. столећа пљачкају византијске земље, али су у бици код Лебуниона 1091. године помогли цару Алексију I Комнину да нанесе тежак пораз Печенезима. Њихови напади на Византијско царство наставили су се до 1160. године када престају да буду озбиљна опасност. Део Кумана је дошао и Византију, примио хришћанство, добио поседе и служио у царској војсци.

Date

11.-14. век

Geographical Location

Источна Европа, северне пределе Балканског полуострва

Names

Скити, Qırçak, Половци

1. Изглед и расељавање Кумана

Κумани су један од последњих таласа турске експанзије на запад. У византијским изворима 11-13. столећа веома често се означавају као *Скити*, турски назив је *Qırçak*, а словенски *Половци*. Реч је о својеврсној конфедерацији евроазијских номадских и полуномадских племена који су заменили Печенеге у источноевропским степама око 1050-1060. године. У питању је народ који је своју историју почео у Азији, а завршио у Европи и Африци. Κумани су у прицрноморским степама у периоду 11-13. век играли значајну улогу и оставили су дубок траг у односима са Грузинима, Русима, Угарском, Византијом и Бугарском.

Сматра се да је расељавање Кумана из северних делова средњеазијских степа почело је још у 9. веку и одвијало се у правцу запада. У другој половини 10. века, вероватно услед кретања разних народа, изазваног образовањем моћне државе Кинеза у средњој Азији, Κумани из северних предела средњеазијских степа, тј. с горњег тока Иртиша, упутили су се ка југу, ка Туркестану, потискујући из јужног појаса средњеазијских степа етнички сродне Узе. Током 1030-их година Κумани су постали потпуни господари средњеазијских степа све до муслиманских граница. Будући да су се сукоби наставили, Κумани су 40-их и 50-их година 11. века упали у Европу и за 10-15 година овладали свим степским пространим до граница Византије и Угарске. Чинили су заправо само једну карику у ланцу великих покрета 11. века који су се простирали од граница Кине до источне Европе.

2. Извори за Κумане

Јерменски историчар Матија Едески помиње како је 1050/1051. године “народ змаја” упао у област Кумана, разбио их и отерао после чега су они одбацили Узе и Печенеге и сви ти народи су своју јарост усмерили на Ромеје (Византинце).¹ Сва је прилика да се под “народом змаја” крију Кинези или неко монголско племе. Под дејством тог удара знатан део Кумана, али не сви, кренуо је ка црноморским степама и ту се, око 1054. године, пре свега обрушио на Узе. Разбијени од Кумана, Узи су нашли спас или коначну пропаст у пограничним областима држава – Византије, Русије и Угарске. Удар из 1050/1051. усмерио је знатан део Кумана на запад у степе – до шумовитих Карпата, Железних врата Дунава и планинског масива Балкана иза којих су биле Византија и Угарска. Зна се, на пример, да су 1114. стигли до Видина. На другој страни, удар 1050/1051. није уништио Κумане у Азији већ је део њих тамо и остао, што значи да су покривали велики простор од Туркестана до Дунава.

Κυμани

У изворима се за Кумане каже да су високи, стасити, складно грађени, леви и да имају светлу косу. Доста се писало и о лепоти куманских жена. Евстатије, архиепископ Солуна, о њима пише: “Οι Σκύθες (= Κομάνοι) είναι λαός που δεν παραμένει σε ένα μέρος αλλά βρίσκεται σε μία διαρκή μετακίνηση, για το λόγο δε αυτό στερείται και θεσμών. Τριγυρίζουν (οι Κομάνοι) σ’ όλα τα μήκη και τα πλάτη της γης περιπλανώμενοι ασταμάτητα, χωρίς να ξεκουράζονται ποτέ. Είναι πραγματικά άνθρωποι ιπτάμενοι και φευγαλέοι, και κανείς δε μπορεί ποτέ να τους συλλάβει, αφού ούτε πόλεις κατοικούν, ούτε χωριά γνωρίζουν, αλλά κινούνται συνεχώς σαν τα άγρια θηρία”.²

Учесник Четвртог крсташког рата Роберт од Кларија наводи да иза Бугарске почиње Куманија. Он затим додаје: “Οι Κομάνοι είναι ένας λαός αγρίων που ούτε σπέρνουν ούτε θερίζουν: δεν έχουν ούτε καλύβες, ούτε σπίτια, αλλά ογκώδεις σκηνές κατασκευασμένες από δέρμα κάτω από τις οποίες βρίσκουν καταφύγιο, ενώ ζουν αποκλειστικά από το γάλα, το τυρί και το κρέας. Τα καλοκαίρια μαζεύονται τόσες πολλές μύγες και κουνούπια, ώστε ούτε καν тоλμούν να βγούν από τις σκηνές τους για να επιδράμουν κατά των χωρών που θέλουν να λεηλατήσουν.”³

3. Насеља и занимања Кумана

Основно занимање Кумана било је номадско сточарство. Ипак, у 12. веку међу њима почињу да се издвајају и занатлијске специјалности као што су ковачи, крзнари, обућари, седлари, оружари који израђују стреле, кројачи. Будући да су код Кумана, као и код других номада, важан део делатности чинили пљачкашки походи, они су били познати као веома добри ратници. Осим тога, они су били инволвирани у трговину, нарочито трговину робовима са, на пример, лукама на Криму као што су Сугдеј и Херсон. Код Кумана је посведочено постојање крвне освете.

Кумани су лети углавном боравили у севернијим областима територија које су насељавали, то јест у подручју смештеном јужно од планинског венца Карпата, а зими су се због негостољубиве климе спуштали јужније, долазећи на простор испод доњег Дунава, односно на византијске и бугарске територије. На северу су њихове територије сезале до области Буковине. Кумани су боравили и на северним обалама Црног и Азовског мора, на полуострву Крим, али само у његовим северним деловима јер су јужни били непогодни за номаде. Њихова престоница се налазила код данашњег града Харкова у Украјини.

У 11. веку Кумани су се налазили у стадијуму распадања првобитног родовског уређења и образовања **класног друштва**. Породице су образовале род, више родова чинило је хорде, а неколико хорди образовало је племена на чијем челу су се налазили канови. Војска им се састојала од лаке и тешке коњице и одликовала се великом покретљивошћу. У биткама су учествовале и жене. Што се њихове религије тиче, познато је да су веровали у зле духове. Археолошки, о Куманима се мало зна и њихове гробове је тешко разликовати од гробова њима етнички сродних Печенега. Умрлима су као споменике постављали камене статуе.

4. На подунавских степа. Односи са Русима и Угарском

По доласку из Азије, Кумани су се обрели на границама Русије, Византије и Угарске и у следећа два века са њима су имали врло интензивне односе. Њихови први упади у наведене земље уследили су као одговор на позиве који је потекли из самих тих држава. На тај начин им је показан пут којим ће они убудуће долазити и умногоме је било олакшано њихово даље надирање.

Са Русима су се први пут сударили 1054. а онда су у више наврата упадали у руске земље и наносили тешке поразе војскама кијевских кнезова (1068, 1092, 1093, 1096). Међутим, почетком 12. века кијевским кнезовима Свјатополку Изјаславичу и Владимиру Мономаху пошло је за руком да организују низ победоносних похода против Кумана (1103, 1106, 1107, 1109, 1111, 1116). Последица оваквих успеха била је да је у подручју око реке Дона остала да обитава само невелика хорда кана Сарчака. Његов брат Отрок са 40.000 Кумана 1118. године отишао је на Кавказ, тамо се населио и ступио у службу грузијског краља Давида II Обновитеља (1089-1125). Он их је користио како у ратовима против Селџука тако и у локалним разрачунавањима са својим непокорним племством.

Кумани

Покушај дела Кумана да угрозе Бугаре на Волги 1117. године није донео успеха. После смрти Владимира Мономаха (1125) дошло је до уједињења Кумани на Дону. Многи руски кнезови женили су се угледним Куманкама, насељавали су Кумане на руским територијама и користили су њихове ратничке способности. Упркос поновном појачаном притиску на руске земље 70-их и 80-их година 12. века Руси су одолели. Борба руског народа против Кумана описана је у летописима и познатом спису "Слову о полку Игореве".

Из подунавских степа Кумани су вршили упаде у Угарску и мешали се у унутрашње прилике, а слично је било и са Пољском. У изворима су поменути напади на Угарску 1070, 1091. и 1094. године. Познато је да је средином 12. века Угарска утврђивала своје трансилванске границе управо због Кумана. Из повеља угарских краљева се види да су Кумани и у годимана 1211-1212. угрожавали угарске границе.

5. У Балканског полуострва. Односи са Византијом

5.1. 11.-12. века

Упади Кумана у северне пределе Балканског полуострва започињу после 1060. године. Следећи њима етнички блиске Узе, који су 1064-65. прешли доњи Дунав и продрли дубоко у византијске области, део Кумана је такође ступио на византијску територију. Нићифор Васиљак, један од претендента на византијски престо, 1078. позвао је Печенеге и Кумане који су, пљачкајући и пустошећи, дошли до Једрена. Сличан упад се поновио 1087. године. Кумани су помогли Алексију I Комнину да у чувеној бици код подножја планине Лебуниона, у пролеће 1091, разбије Печенеге. Ипак, савезништво се показало као краткотрајно и куманска инвазија се наставила. Тако су се 1095. Кумани налазили у војсци узурпатора Лава Диогена, који се издавао за сина некадашњег цара Романа IV Диогена, али их је Алексије I Комнин поразио. Потом је за око пола века дошло до престанка њихових упада, а онда 1148, 1154. и 1160. они изнова нападају дунавске границе Византијског царства. Претпоставља се да су Кумани око 1122. године уништили Диногецију (данашњи Гарван у Румунији), смештен на малом острву у Дунаву. У исто време они су почели да се насељавају на византијској територији.

Кумани су имали знатну улогу и у антивизантијској побуни у Бугарској 1186. године и оснивању такозваног Другог бугарског царства. Браћа Петар и Асен, оснивачи нове државе, често су посезали за њиховим ратничким услугама. У Византији је међу промијарима крајем 12. века било и Кумана о чему сведоче поједине повеље светогорским манастирима. У првим деценијама 13. века били су плаћеници бугарских владара Калојана и Ивана II Асена.

5.2. 13.-14. века.

Монголи су 1223. године два пута разбили Кумане: на северном Кавказу и у чуверној бици на реци Калки где су Кумани били савезници руских кнезова. После монголског продора, део Кумана је ушао у састав њихове новообразоване државе Златне Хорде, а део се преселио у Угарску где су добили места за насељавање и где су их примили у војну службу. Потчинио су се Монголима у периоду 1222. и 1237. године.

После монголске инвазије прилив Кумана у византијске области се повећао. Јован III Ватац је 1241. године населио десет хиљада Кумана у Тракији и Малој Азији, и 1259. кумански континенти су имали велику улогу у бици код Пелагоније. Кумани су били чувени као вешти ратници који су изванредно гађали стрелом. Ипак понекад је њихова лојалност била сумњива: 1256. код Дидимотике Кумани су пребегли Бугарима. Један од најбољих византијских војсковођа 14. века, Сиргијан, по оцу је био куманског порекла потичући управо од Кумана које је ангажовао Јован III Ватац.

6. Епилог

Премда су постизали велике успехе на тлу Византије и Русије никада нису имали тежњу да тамо створе неку своју

Κумани

државу. На тај начин, као и Печенези уосталом, као да су следили завете великих турских кагана 7. и 8. века који су се заклињали да не мењају родне степе и одоле искушењу ближег додира са привлачном, раскошном, али и размаженом културом седелечаких народа. У том смислу су посебно важне речи Отрока, једног од најистакнутијих куманских вођа, о томе да је “боље на својој земљи погинути у борби, него на туђој бити славан”. Оне могу бити својеврсно гесло куманске филозофије живљења и, истовремено, сажетак читаве њихове двовековне историје на подручју источне Европе.

Мамелучка династија у Египту, која је владала од 1250. до 1517. године, делимично је била састављена од бивших робова (*mamluk*) куманског порекла. Кумани су оставили трага у топономастици Балканског полуострва, а подесан пример је град Куманово у бившој југословенској републици Македонији.

1. *Chronique de Matthieu d'Edesse*, trad. E. Dulaurier (Paris 1858) c. 89.
2. *Eustathii Metropolitae Thessalonicensis Opuscula*, ed. T. Tafel (Frankfurt am Mainz 1832, reprint. Amsterdam 1964), c. 44.
3. Robert de Clari, *La conquête de Constantinople*, ed. P. Charlot (Paris 1939), 65, c. 138.

Bibliography :

	Μιχαήλ Ατταλειάτης , <i>Ιστορία</i> , Bekker, I. (ed.), <i>Michaelis Attaliothae Historia</i> , Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, Bonn 1853
	Γεώργιος Ακροπολίτης , <i>Χρονική Συγγραφή</i> , Heisenberg, A. – Wirth, P. (eds), <i>Georgii Acropolitae Opera 1</i> (αναθ. P. Wirth), Stuttgart 1978
	Γεώργιος Παχυμέρης , <i>Συγγραφικαί Ιστορίαι</i> , Failler, A. (ed.), <i>Georges Pachymérés. Relations historiques 1-2</i> , Corpus Fontium Historiae Byzantinae 24/1-2, Paris 1984
	Νικηφόρος Γρηγοράς , <i>Ρωμαϊκή ιστορία</i> , Dieten, van J.L. (επιμ.), <i>Gregoras Nikephoros, Rhomäische Geschichte 1-3</i> , Bibliothek der griechischen Literatur 39, Stuttgart 1973-1988
	Νικήτας Χωνιάτης , <i>Χρονική Διήγησις</i> , van Dieten, J.A. (ed.), <i>Nicetae Choniatae Historia</i> , Corpus Fontium Historiae Byzantinae 11, Berlin – New York 1975
	Bartusis M.C. , <i>The Late Byzantine Army. Arms and Society 1204-1453</i> , Philadelphia 1992
	Moravcsik G. , <i>Byzantinoturcica II: Sprachreste der Turkvölker in den byzantinischen Quellen</i> , 2nd ed., Berlin 1958, Berliner Byzantinische Arbeiten, no 11
	Ostrogorsky G. , <i>Pour l'histoire de la féodalité byzantine</i> , Bruxelles 1954
	Άννα Κομνηνή , <i>Αλεξιάς</i> , Reinsch, D.R. – Kambylis, A. (eds), <i>Annae Comnenae Alexias</i> , Corpus Fontium Historiae Byzantinae 40, Berlin – New York 2001
	Расовский Д.А. , "Половцы", <i>Seminarium Kondakovianum</i> , 7 (1935) 245-262; 8 (1936) 161-162; 9 (1937) 71-85, 10 (1938) 155-178; 11 (1940) 95-128

Κουμανι

	Πлетνεβα С. А. , <i>Печенеги, торки, половцы в южнорусских степях</i> , Москва 1958, Материалы и исследования по археологии СССР, №62
	Rasovskij D. A. , "Les Comans et Byzance", <i>Bulletin de l'Institut Archeologique Bulgare (Actes du IVE Congrès International des Études Byzantines)</i> , 9, 1935, 346-354
	Ostrogorsky G. , "Još jednom o pronijarima Kumanima", Bogdanović, D. et al. (ed.), <i>Zbornik Vladimira Mošina</i> , Beograd 1977, 63-74
	Diaconu P. , <i>Les Coumans au Bas-Danube aux XIe et XIIe siècles</i> , Bucuresti 1978
	Pritsak O. , "The Polovcsians and Rus", <i>Archivium Euroasiae Medii Aevi</i> , 2, 1982, 321-380
	Pritsak O. , "Cumans", Kazhdan, A. et al. (eds), <i>The Oxford Dictionary of Byzantium I</i> , New York – Oxford 1991, 563-564
	Golden P. B. , "Cumanica I. The Qipčaq in Georgia", <i>Archivium Euroasiae Medii Aevi</i> , 4, 1984, 45-87
	Σαββίδης Α. , "Οι Κόμανοι (Κούμανοι) και το Βυζάντιο", <i>Βυζαντινά</i> , 13.2, 1985, 937-955

Sources

Chronique de Matthieu d'Edesse, έκδ. E. Dulaurier (Paris 1858).

Annae Comnenae Alexias, έκδ. D. R. Reinch - A. Kambylis (Berolini et Novi Eboraci 2001).

Michaelis Attaliatae Historia, έκδ. I. Bekker (Bonnae 1853).

Eustathii Metropolitae Thessalonicensis Opuscula, έκδ. T. Tafel (Frankfurt am Mainz 1832, ανατ. Amsterdam 1964).

Nicetae Choniatae Historia I-II, έκδ. J. A. van Dieten (Berolini 1975).

Georgii Acropolitae Opera, I, έκδ. A. Heisenberg, αναθ. P. Wirth (Stuttgart 1978).

Georges Pachymérés relations historiques, έκδ. A. Failler, I-IV (Paris 1984-1999).

Nicephori Gregorae Byzantina Historia I, έκδ. L. Schopen (Bonnae 1829).

Ioannis Cantacuzeni eximperatoris historiarum I, έκδ. L. Schopeni (Bonnae 1828).

Robert de Clari, *La conquête de Constantinople*, έκδ. P. Charlot (Paris 1939).

Fr. Guillelmus de Rubruc, *Itinerarium*, έκδ. A. Van den Wyngaert (Sinica Francisciana I, Firenze 1929) σελ. 147-332.

***Povest' vremennykh let*, έκδ. D. S. Lihačev, I-II (Moskva – Leningrad 1950)**

Chronological Table

1050/1051 : "Народ змаја" (Кинези?) разбија Кумане у средњеазијским степама.

Κумани

око 1050-1060. : Кумани загосподарили источноевропейским степами.

1054 : Први напад Кумана на Русе и њихова победа (каснији упади: 1068, 1092, 1093, 1096).

1064/1065 : Узи прелазе Дунав и упадају у Византију, а прате их Кумани.

1070 : Упад Кумана у Угарску (каснији упади:1091, 1094)

1078 : Упад Кумана у Византију.

1087 : Нови упад Кумана у Византију.

1091 : У бици код Лебуниона Кумани помогли Алексију I Комнину да победи Печенеге.

1095 : Кумане који помажу самозванцу Лаву Диогену поразио Алексије I Комнин.

1103 : Руси победили Кумане (нове победе Руса: 1106, 1107, 1109, 1111, 1116)

1118 : Кумани ступају у службу грузијског краља Давида II.

1146 : Напад на Византију (нови напади 1154, 1160)

1186 : Учествују у образовању Другог бугарског царства.

1211/1212. : Кумани угрожавају Угарску.

између 1222. и 1237. : Потчинили се Монголима

1241 : Јован III Ватац населио десет хиљада Кумана у Тракији и Малој Азији.

1259 : Победа никејских одреда у бици код Пелагоније уз знатан допринос куманских континената.